

УДК 347.77

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ В СРСР У ПЕРІОД НЕПУ

Іващенко В.А., к. і. н.,

доцент кафедри інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У статті проаналізовано нормативно-правове регулювання охорони винаходів, промислових зразків, товарних знаків в СРСР та УСРР у період НЕПУ. На основі джерельної бази та окремих теоретичних напрацювань показано низку законодавчих кроків радянської влади в процесі формування власної моделі системи охорони промислової власності.

Ключові слова: радянське законодавство, промислова власність, винаходи, промислові зразки, авторське свідоцтво, патент, авторська винагорода.

В статье проанализировано нормативно-правовое регулирование охраны изобретений, промышленных образцов, товарных знаков в СССР и УСРР в период НЕПА. На основе источников и отдельных теоретических наработок показан ряд законодательных шагов советской власти в процессе формирования собственной модели системы охраны промышленной собственности.

Ключевые слова: советское законодательство, промышленная собственность, изобретения, промышленные образцы, авторское свидетельство, патент, авторское вознаграждение.

Ivashchenko V.A. LEGISLATIVE SUPPORT FOR THE PROTECTION OF INDUSTRIAL PROPERTY IN THE USSR DURING THE NEW ECONOMIC POLICY

The article analyses legal regulation of protection of inventions, industrial designs, trademarks in the USSR during the New economic policy. The author characterized the changes in the legislation of the USSR and the Ukrainian SSR in connection with the adoption of several new legal acts regulating the protection and use of objects of industrial property.

Key words: Soviet law, industrial property, inventions, industrial designs, copyright certificate, patent, royalties.

Ефективність реформування законодавства з інтелектуальної власності сучасної України на пряму залежить від урахування набутого історичного досвіду. З огляду на це, вивчення системи правової охорони об'єктів промислової власності за часів СРСР та накопичення знань про неї є важливим для уникнення помилок у майбутньому.

Окремі аспекти окресленої нами теми знайшли своє наукове висвітлення у роботах Є. Гаврилова, Г. Довганя, А. Кірзнера, В. Петровського, С. Ландкофа, А. Сергеева та ін. У їхніх дослідженнях розкриваються переважно загальні питання розвитку інтелектуальної власності, спеціального дослідження, присвяченого вивченню законодавчого забезпечення охорони об'єктів промислової власності у СРСР та УСРР у період НЕПУ, нам віднайти не вдалося. Автор статті ставить за мету проаналізувати нормативне забезпечення охорони винаходів, промислових зразків та товарних знаків у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст.

Зміни суспільно-політичних умов та завершення формування СРСР як державного утворення сприяли перегляду наявної системи правовідносин Охорони промислової власності. Панівний на той час принцип суспільної власності, що застосовувався в праві промислової власності з 1917 р., поступово вичерпував себе, причиною цього стали нові економічні реалії, пов'язані насамперед з переходом СРСР та союзних республік до НЕПу.

Вживаючи термін «промислова власність», ми аналізуємо систему охорони трьох ключових для радянської економіки об'єктів: винаходи, промислові зразки та товарні знаки.

Чинний до 1924 р. Декрет про винаходи 1919 р. вважався тимчасовим законом, який повинен був регулювати винахідницькі правовідносини в період революційної нестабільності. Враховуючи це, влада вела підготовку до прийняття якісно нового нормативного акта. Такий закон було прийнято 12 вересня 1924 р. під назвою Постанова «Про патенти на винаходи» (далі – Постанова про патенти). Оскільки на той час формування союзу РСР завершилося, новий закон мав загальносоюзний характер.

За своєю юридичною конструкцією Постанова істотно відрізнялася від Декрету про винаходи 1919 р. як своїм змістом, так і обсягом [1]. Разом із Постановою про патенти ЦВК РНК СРСР видав ще один документ «Постанову про введення у дію Постанови про патенти на винаходи». Цим документом визначалися загальні засади правової регламентації охорони винаходів, патенти на які були видані у дореволюційні часи [1]. Згаданою постановою радянська влада у черговий раз підтвердила визнання лише тих охоронних документів, які були видані нею. Водночас у ст. 3 документа встановлювався механізм відновлення чинності виданих до революції патентів, а також регламентувався порядок набуття прав на технічне рішення, що було заявлене до встановлення радянської влади [2]. Право відновлення чинності патенту належало виключно винахідникам. Спадкоємці або ж інші правонаступники в цьому праві обмежувалися [2]. Ст. 3. встановлювалися обмеження у терміні дії патенту. Так, термін чинності патенту виданого до встановлення радянської влади ско-

рочувався на час, що тривав від видачі патенту до 15 вересня 1924 р.

Держава залишала за собою право контролю та відчуження суспільно корисних винаходів. Зокрема, на винаходи, відчужені на користь держави до вступу в дію Постанови про патенти, патент не видавався, а винахід ставав суспільним надбанням (ст. 5.) [2].

На виконання вказаних положень Вища Рада Народного Господарства (далі – ВРНГ) прийняла спеціальну інструкцію «Інструкція ВРНГ про порядок видачі патентів на винаходи, заявлені до 15 вересня 1924 р.». Ця інструкція була розроблена з урахуванням положень ст. 27 Постанови про патенти.

Аналізуючи зміст Постанови про патенти на винаходи, ми можемо прослідкувати її істотну відмінність від попереднього радянського законодавства. Законом була передбачена єдина форма правової охорони – патент замість чинних раніше авторських свідоцтв на винахід [3].

Як і в Декреті про винаходи 1919 р., домінуючим критерієм для винаходів залишилася промислова придатність. Законодавець чітко не окреслив, що є об'єктом винаходу, однак, аналізуючи зміст ст. 1, ми можемо дійти висновку, що об'єктом винаходу був продукт (винахід, нова пропозиція, придатні до промислового використання) та спосіб (спосіб виготовлення лікувальних, харчових та смакових речовин та речовини, одержаної хімічним шляхом). На самі речовини патенти не видавалися [3].

Важливим був вказаний у ст. 2 критерій новизни пропозиції. Відтепер новизна не обмежувалася територією СРСР.

Право на отримання патенту мав винахідник (ст. 3), за яким зберігалось право на ім'я, реалізувати яке він міг шляхом зазначення його в патенті (ст. 7). Право отримати патент мали й інші особи, зокрема заявники. Підприємство теж могло провести патентування тоді, коли винахід був виконаний на його виробничих потужностях [3].

Цікавим є те, що патент міг бути виданий тим особам, які надавали суттєву технічну, організаційну та інші види допомоги під час створення винаходів (ст. 4). Також законодавством передбачалася можливість видачі патенту на загальне ім'я в разі надходження декількох заявок на один і той самий винахід від різних осіб, які незалежно один від одного проводили дослідження, або ж у випадку співавторства. Порядок реалізації прав на винахід між такими особами переводився у площину договірних відносин [3].

Законодавством встановлювався певний перелік майнових та немайнових прав (ст. 7, 9, 10), однак коло немайнових прав обмежувалося лише правом на ім'я (ст. 7). Щодо майнових прав патентовласника, то порівняно з попереднім законодавством їх коло розширювалося. Згідно зі ст. 9 патентовласнику в межах СРСР дозволялося виготовляти, продавати, вводити в обіг, впроваджувати у виробництво, відчужувати в будь-який спосіб, передавати у спадщину, видавати ліцензію на використання винаходу (ст. 10).

Ми вбачаємо, що істотне розширення майнових прав патентовласника насамперед

пов'язане з переходом СРСР та республік до нової економічної політики, в основі якої лежало часткове відновлення приватного сектора економіки та поживлення ринкових відносин.

Передбачалася можливість примусового відчуження патенту, який мав значення для державної оборони, таке відчуження здійснювалося у кожному окремому випадку і лише за рішенням Ради праці та оборони. Порядок примусового відчуження винаходу та надання відповідних ліцензій регламентувалися спеціальними правилами, які містилися у додатку 1 Постанови про патенти (ст. 15) [4]. Усі патенти в СРСР видавалися Комітетом у справах винаходів при ВРНГ СРСР.

Безпосередньо порядок видачі патентів регламентувався ст. 27 Постанови про патенти та Інструкцією про порядок подачі заяв на видачу патенту на винахід від 12 вересня 1924 р. (далі – Інструкція). В Інструкції вказувалися вимоги щодо змісту заявки, визначався порядок складання опису, вказувалися вимоги до креслень [1, с. 75–76]

Згідно зі ст. 17 термін охорони винаходу становив 15 років і відраховувався з моменту видачі заявочного свідоцтва, у якому фіксувалася дата подання заявки. Строк охорони винаходу міг бути продовженим за зверненням заявника в разі виявлення обставин, які могли перешкоджати впровадженню винаходу в життя.

Крім прав патентовласника, державою накладалися і певні обов'язки. Винахід після патентування мав бути впровадженим у промислове виробництво упродовж п'яти років після видачі патенту. Законодавством було передбачено механізм повного позбавлення прав патентовласника, якщо у судовому розгляді буде доведено, що невикористання винаходу здійснювалося умисно [1, с. 50–51]. Чинність патенту припинялася після закінчення 15-річного терміну дії, несплати зборів за підтримання чинності патенту або ж за відповідною заявою патентовласника.

За порушення прав патентовласників згідно зі ст. 23 передбачалася як цивільна, так і кримінальна відповідальність. Зокрема, згідно зі ст. 177 Кримінального кодексу (ред. 1926 р.) [3] самовільне використання винаходу та порушення норм законодавства про винаходи каралися примусовими роботами на строк до трьох місяців або ж штрафом до 1000 рублів [1, с. 50 – 51].

Важливим кроком стало включення до закону статей, які визначали порядок проведення експертизи заявки. Згідно зі ст. 33 проводилася формальна експертиза, що передбачала перевірку правильності складення документів. Порядок проведення кваліфікаційної експертизи регламентувався ст. 36. Під час проведення кваліфікаційної експертизи насамперед перевірялася новизна та промислова придатність.

Постанова про патенти стала основою для подальшого розвитку радянського законодавства у сфері регулювання винахідництва.

Ще одним об'єктом, який не лишився поза увагою радянського керівництва, стали промислові зразки, 12 вересня 1924 р. було

прийнято постанову ЦВК і РНК СРСР «Про промислові зразки (малюнки і моделі)» [6]. Вказаною постановою регламентувалися порядок набуття та використання промислових зразків та фабричних малюнків на території СРСР та союзних республік.

На відміну від винаходів промислові зразки об'єктами патентного права згідно з тодішнім законодавством не були. Право на промисловий зразок засвідчувалося свідоцтвом про внесення промислового зразка до реєстру (ст. 5). Згідно зі ст. 1 промисловим зразком могли бути нові за зовнішнім виглядом художньо-промислові малюнки, моделі, що орієнтовані на промислове, кустарне виробництво, слугували для торгівлі побутової та інших потреб [6]. Проводячи аналогію із сучасним законодавством, ми можемо стверджувати, що змістове наповнення поняття промисловий зразок змінилося не істотно. Так, згідно зі ст. 1 закону України про охорону прав на промислові зразки промисловий зразок є результатом творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання [7].

Як і в попередньому законодавстві, в основі охорони промислових зразків була закладена явочна система. Ознаками охороноздатності промислового зразка були вирізняльна здатність та новизна, причому остання була основним критерієм [6]. Автором зразка згідно зі ст. 3 вважався перший заявник.

Тривалість охорони промислового зразка становила від трьох до десяти років і залежала від можливостей та бажання автора сплачувати мито за підтримку чинності свідоцтва. За перші три роки чинності мито сплачувалося разом з поданням заявки на реєстрацію промислового зразка. Продовження терміну дії свідоцтва ще на три роки коштувало 25 крб, якщо автор хотів продовжити термін дії свідоцтва ще на чотири роки, то він мав сплатити мито у розмірі 100 крб. Як правило, на останні чотири роки продовжувалася охорона тих промислових зразків, які активно використовувалися, а отже, приносили правовласнику дохід. З огляду на це, 100 крб мита держава вважала не такою значною сумою.

Особі, яка зареєструвала промисловий зразок, згідно зі ст. 7 належали виключні права на промисловий зразок. Власник мав право використовувати промисловий зразок у товарах, виробляти його, розповсюджувати. Зареєстрований промисловий зразок міг бути предметом ліцензійних угод, відчуження та спадкування [8].

Законодавством був передбачений механізм скасування реєстрації промислового зразка на будь-якому етапі його охорони.

Особа, яка вважала, що промисловий зразок суперечить ст. 6, могла лише через суд домогтися припинення чинності свідоцтва [6].

Положення про промислові зразки було скасовано у 1936 р., після чого нового нормативного акта у сфері охорони промислових зразків прийнято не було. Об'єкти, які вважалися промисловими зразками, охоронялися нормами авторського права аж до 1965 р. [9].

Іншим інститутом права промислової власності, який був відновлений у період НЕПу, став інститут засобів індивідуалізації

товарів і послуг. 12 лютого 1926 р. ЦВК і РНК СРСР було видано Постанову про товарні знаки.

Право користування товарним знаком надавалося усім без винятку підприємствам на території СРСР. Автори постанови конкретизували, яке позначення в СРСР вважається товарним знаком. Згідно зі ст. 1 товарним знаком вважалось будь-яке позначення, яке наносилося на упаковку і мало вирізняльну здатність для товару. До таких вирізняльних знаків закон відносив клейма, пломби, тавро, мітки, етикетки, ярлики, обкладинки, слогани, слова, словосполучення, оригінальну упаковку. Товарний знак, крім оригінальної назви, мав включати назву підприємства та його виробничу адресу. Виключне право на використання товарного знака мали підприємства за умови реєстрації останнього у відповідному відділі комітету винахідництва (ст. 6). Надаючи певну свободу вибору товарного знака, держава встановлювала деякі заборони, зокрема, заборонялася реєстрація тотожних з іншими товарними знаками знаків, які містять неправдиву інформацію, знаків, що вводять в оману споживача, знаків із зображенням державних гербів, зображенням червоного хреста та напівмісяця (за винятком тих підприємств, які належать до вказаних організацій).

Як свідчить практика, основними підставами для відмови у реєстрації були тотожність товарних знаків, неправильність оформлення документів. Що ж до тотожності товарних знаків, то показовим є випадок відмови у реєстрації товарного знака шампуню, який був подібний до відомого на той час товарного знака фірми Schwarz Kopf, яка вперше випустила засіб для миття голови «Шампунь». Заявник створив власну торгову марку шляхом наслідування вже відомої [1, с. 154 – 155].

Матеріали заявки відправлялися поштою до відділу товарних знаків та промислових зразків Комітету по справах винахідництва. До заявки додавався опис знака у трьох екземплярах та вказівка товару, для якого заявляється відповідний товарний знак. Детальніше порядок реєстрації товарного знака регламентувався спеціальною «Інструкцією по застосуванню постанови про товарні знаки».

Особливості полягали і в строках чинності свідоцтва на товарний знак. Верхньої межі чинності свідоцтва не існувало. Свідоцтво видавалося на термін, який указувався заявником. Після закінчення строку чинності свідоцтва власники мали право на продовження терміну його дії (ст. 11). Положенням передбачалася процедура визнання свідоцтва на товарний знак недійсним за рішенням суду. Підстави для визнання свідоцтва недійсним були різними. Однією з них було використання відомих назв та їх реєстрація як товарних знаків. Ці факти підтверджуються і судовою практикою. Так, відділ товарних знаків Комітету у справах винахідництва 20 липня 1925 р. зареєстрував за орендарями першого державного заводу ім. Первухіна такі товарні знаки: «Леснін», «Окарін», «Орхітицин», «Пантефазин», «Серебрін Цель», «Мамин», «Спермін» під номерами свідоцтв

116–122. У зв'язку з цим представники все-російського акціонерного товариства виробництва і торгівлі фізико-хімічними препаратами і медичним майном «Госмедторгпром» і ВРНГ пред'явили у Ленінградському губернському суді позов до орендарів заводу ім. Первухіна у скасуванні свідоцтв на вищевказані товарні знаки. Їх позиція аргументувалася тим, що «Леснін», «Окарін», «Орхітицин», «Пантефазин», «Серебрін Цель», «Мамин», «Спермін» були назвами лікарських засобів і назвами відомих товарів, тому з огляду на п. а) ст. 5 Положення про товарні знаки такими бути не можуть. Як доказ позивачі надали відповідне свідоцтво Наркомату охорони здоров'я за № 90597 від 30 червня 1924 р., згідно з яким препарати увійшли в загальний вжиток під вказаними назвами. Наркоматом підтверджувалося, що вказані препарати зроблені на основі екстрактів органів тваринного походження і називаються відповідно. На основі наведених доказів суд задовольнив позов у повному обсязі і зобов'язав скасувати рішення комітету у справах винахідництва від 20 липня 1925 р. [1, с. 161].

Особливістю було й те, що державою не допускалася передача прав на товарний знак окремо. Товарний знак міг передаватися виключно з підприємством або з відокремленою частиною такого підприємства.

Зміна пріоритетів в економічній політиці сприяла втраті актуальності закону вже на початку 30-х рр. Товарний знак як об'єкт виключних прав став втрачати своє значення. Його функція стала зводиться лише як до ідентифікатора товару, а не елемента конкурентної боротьби.

Загалом у період НЕПу було створено власну модель охорони промислової власності, що була адаптована до частково відновлених ринкових відносин. Винаходи та промислові зразки охоронялися на якісно-новому рівні, розширено коло майнових прав та зафіксовано критерії патентоздатності винаходу та охороноздатності промислового зразка. За окремими елементами патентне законодавство СРСР періоду НЕПу нічим не поступалося західноєвропейському.

Що ж до постанови про товарні знаки, то вона була достатньо ефективним регулятором відносин. Водночас у Положенні недостатньо відбивалися виключні права суб'єктів права на товарний знак. Також негативним, на нашу думку, було те, що товарний знак прив'язувався до конкретного підприємства. З одного боку, така прив'язка забезпечувала зв'язок «місце виробництва – репутація – якість товару», що, безумовно, було позитивом для кінцевого споживача, з іншого – ставала на заваді розвитку виробництва та масштабів продажу ідентичного за технологією виробництва та не менш якісного товару під відомою назвою іншим підприємством.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кирзнер А.М. Авторское и патентное право. Законы о патентах на изобретения, о промышленных образцах, о товарных знаках, об авторском праве (материалы собраны по 1 января 1927 г.) / А.М. Кирзнер, В.В. Петровський. – Ленинград : Рабочий суд, 1927.
2. О введении в действие постановления о патентах на изобретения : Постановление от 12 сентября 1924 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.libertarium.ru/patent-1925>.
3. О патентах на изобретения : Постановление от 12 сентября 1924 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data04/tex17001.htm>.
4. Правила о порядке принудительного отчуждения патентов на изобретения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.libertarium.ru/>.
5. Уголовный кодекс РСФСР 1926 года (редакция 5 марта 1926 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://docs.cntd.ru/document/901757374>.
6. О Промышленных образцах (рисунках и моделях) : Постановление от 12 сентября 1924 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=16784#0>.
7. Про охорону прав на промислові зразки : Закон України від 15 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 7. – Ст. 34. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3688-12>.
8. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации : [учеб.] – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ООО «ТК Велбн», 2003. – 752 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://scibook.net/intellektualnoy-sobstvennosti-pravo/istoriya-razvitiya-patentnogo-6627.html>.
9. Гаврилов Э.П. Патент на промышленный образец: сфера действия / Э.П. Гаврилов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rbis.su/article.php?article=294#lit>.